प्रमाणपत्र

श्री. भगवान दत्तू पाटील, ब्रह्मानंदनगर यांनी एम.फिल्. पदवीसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांजकडे सादर करावयाचा " माध्यमिक शाळांतील मराठी अध्यापकांना प्रभावी अध्यापनासाठी आवश्यक ते गुण व भाषाकौशल्ये किती प्रमाणात आवश्यक याविषयीची प्रमाणके तयार करणे " हा प्रबंध माझ्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला आहे.

DEPARTMENT OF EDUCATION
Shivaji University.
KOLHAPUR-416 004

(डॉ. एम.एस. सोनार)
मार्गदर्शक.

कोल्हापूर

दिनांक : १७.५.१९८३

ऋ ण नि र्दे श

मागे वळून पहाताना स्मरण होते ते उत्स्फूर्तपणे सहकार्य करणाऱ्या स्नेहीजनांचे आणि संस्थांचे.

शिवाजी विद्यापीठ (कोल्हापूर), श्रीमती पुतळाबेन शहा कॉलेज ऑफ एज्युकेशन (सांगली), आर्ट्स्, सायन्स व कॉमर्स कॉलेज (रामानंदनगर), नगरपालिका वाचनालय (सांगली), श्री. बाबासाो. पाटील विद्यामंदिर (येळावी) येथील ग्रंथालयांचा मी भरपूर वापर केला. श्री. पवार, श्री. कुलकर्णी, श्री. शेटये या ग्रंथपालांनी मला आत्मियतेने सदैव सहकार्य केले.

भारतीय शिक्षणशास्त्र संस्था, गो.ध. पारीख शैक्षणिक अभ्यास केंद्र, मुंबई येथील प्रा. वसंत दावतर, भारतीय शिक्षणशास्त्र संस्था, पुणे येथील डॉ. चित्रा नाईक व डॉ. अ.वि. गाडगीळ, आझाद कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, सातारा येथील प्राचार्य आर.एस. पाटील, कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, श्रीरामपूर येथील प्राचार्य ए.पी. खरात इत्यादी तज्ञांचे पत्ररूपाने मार्गदर्शन लाभले.

प्रा. वाघ यांच्याकडून मला संदर्भग्रंथ अभ्यासता आले. श्री. व्ही.डी. पाटील यांच्याशी केलेली वाङ्मय चर्चा मला फलदायी ठरली.

माझे मार्गदर्शक गुरूवर्य डॉ. एम्.एस्. सोनार यांनी वेळोवेळी मार्गदर्शन केलेच पण मला योग्य ते स्वातंत्र्यही दिले. त्यांच्या सौजन्याचा सुखद अनुभव आला. प्रबंधलेखनाच्या प्रारंभापासून अखेरपर्यन्त त्यांच्या प्रसन्नतेचा पारिजात फुलत राहिला. .

सांगली जिल्हा माध्यमिक शाळा मुख्याध्यापक संघाचे अध्यक्ष श्री. व्ही.टी. पाटील व सेक्रेटरी श्री. डी.एल्. थोरात, माध्यमिक शिक्षक संघाचे श्री. टी.डी. लाड, श्री. एम्.बी. माळी इत्यादींचे प्रश्नावल्या भरून देण्याबाबत सहकार्य लाभले.

आमच्या संस्थेच्या प्रशासकीय कमिटीचे चेअरमन डॅा. दिनानाथ आपटे व संचालक श्री. शंकरराव पाटील यांनी संशोधनासाठी मला स्वातंत्र्य दिले. शाळेतील ज्येष्ठ शिक्षक श्री. व्ही.एस्. माळी व इतर शिक्षकांनी वेळोवेळी मला आधार दिला.

माध्यमिक शाळातील मराठी विषयाच्या अध्यापकांनी प्रश्नावलीच्या रूपाने आपल्या अध्ययन-अध्यापनासंबंधी माहिती पुरवली.

माझी प्रेमळ आई व माझी बौध्दिक जडणघडण करणारे माझे वडील ती. दादा यांचे आशिर्वाद माझ्या पाठीशी आहेतच. काही हात मस्तकावर, काही पाठीवर तर काही हातातही होते. सा-यांनी आशिर्वादांनी व शुभेच्छांनी मला साथ दिली.

श्री. कवडे यांनी संशोधन अहवाल वेळेवर व सुबाक्ष टंकलेखन करून दिला.

याबद्दल वरील सर्वांचे व इतर अनेकांचे ऋण आहेत. त्याबद्दल मी त्यांचे अंत:करणपूर्वक आभार मानतो.

(बी.डी. पाटील)

अनुक्रमणिका

पृष्ठ क्रमांक

प्रकरण पहिले : प्रास्ताविक

मातृभाषा अध्यापनाची आवश्यकता. १ ते २९

मातृभाषा आत्माविष्काराचे माध्यम.

मातृभाषा संस्कृती निर्माण, संस्कृती रक्षण व संवर्धनाचे माध्यम.

माध्यमिक शिक्षण आयोग (१९५२-५३) व शिक्षण आयोग (१९६४-६६) मधील मातृभाषा.

अध्ययन-अध्यापनासंबंधी शिफारशी.

शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषेचा विकास.

मातृभाषेचे शासकीय व सामाजिक स्थान.

भाषाविषयक धोरण.

मराठी भाषेच्या अध्ययन-अध्यापनविषयक समस्या.

संशोधन समस्या.

संशोधन समस्येचे स्पष्टीकरण.

संशोधन समस्येची उद्दिष्टये.

संशोधनातील गृहीतके.

संशोधन समस्येचे महत्व.

संशोधनाच्या मर्यादा.

प्रकरण दुसरे : संशोधन कार्यपद्धती : ३० ते ४०

सर्वेक्षण पध्दतीची उपयुक्तता.

संशोधनाची साधने.

नमुना-निवड पध्दती.

पृष्ठ क्रमांक

सांख्यकीय प्रक्रियेचा अवलंब.

संशोधन कालावधी.

प्रकरण तिसरे : संशोधनपर संदर्भाचा अभ्यास : ४१ ते ५०

संशोधनपर संदर्भाचा गोषवारा.

प्रकरण चवथे : मराठी अध्यापकाचे गुण - आधारसामग्री संकलन : ५१ ते ७५

प्रश्नावली क्र. १ : संकलीत आधारसामग्रीचे संस्करण.

संकेतीकरण.

संकेतीकरणासाठी निश्चित केलेले संकेत.

संकेतीकरणाची विश्वसनीयता.

संकेतीकरणाच्या आधारे मोजणी.

सर्वसाधारण स्पष्टीकरण.

प्रश्नावली क्र. २ : प्रश्नावल्या भरून येण्यासाठी केलेले प्रयत्न.

आधारसामग्रीची गुणवत्ता.

संकेतीकरणासाठी निश्चित केलेले संकेत.

संकेतीकरणाची विश्वसनीयता.

संकेतीकरणाच्या आधारे मोजणी.

सर्वसाधारण स्पष्टीकरण.

प्रश्नावली क्र. ३ : आधारसामग्री संस्करण.

संकेतीकरणासाठी निश्चित केलेले संकेत.

संकेतीकरणाच्या आधारे आधारसामग्रीची मोजणी.

सर्वसाधारण स्पष्टीकरण.

पृष्ठ क्रमांक

प्रकरण पाचवे : मराठी अध्यापकांची भाषाकौशल्ये - आधारसामग्री संकलन : ७६ ते ८४

प्रास्ताविक.

आधारसामग्रीचे संकलन.

आधारसामग्रीचे संस्करण.

संकेतीकरणासाठी निश्चित केलेले संकेत.

संकेतीकरणाची विश्वसनीयता.

संकेतीकरणाच्या आधारे आधारसामग्रींची मोजणी.

सर्वसाधारण स्पष्टीकरण.

प्रकरण सहावे : मराठी अध्यापकास आवश्यक गुण व भाषाकौशल्ये - विश्लेषण व निर्वचन : ८५ ते १२३

आधारसामग्रीचे विश्लेषण व निर्वचन करण्याची गरज.

मराठी अध्यापकास आवश्यक गुणः-विश्लेषण व निर्वचन.

भाषाकौशल्ये विश्लेषण व निर्वचन.

प्रकरण सातवे : संशोधनाचा सारांश, गुण व भाषाकौशल्ये यांची प्रमाणके आणि सूचना : १२४ ते १५४

मातृभाषा अध्यापनाची गरज.

बोलीभाषा व प्रमाणभाषा.

शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषेचा विकास.

पृष्ठ क्रमांक

मातृभाषेचे शासकीय व सामाजिक स्थान.

मातृभाषेतील संशोधनाची क्षेत्रे.

संशोधन समस्या, उद्दिष्ठे, गृहितके,
महत्व, मर्यादा.

गुण व भाषाकौशल्यांची प्रमाणके.

संशोधनासाठी सूचना.

त क्ता या दी

प्रकरण	शीर्षक	पृष्ठ क्रमांक
पहिले	शिक्षण आयोग अहवाल (१९६४-६६).	
	त्रिभाषा सूत्रीचा तक्ता.	६
	१८८२ ते १९०२ कालावधीतील माध्यमिक शाळा व विद्यार्थी संख्या विस्ताराचा तक्ता.	११
	१९२१ ते १९३७ कालावधीतील माध्यमिक शाळा व विद्यार्थी संख्या विस्ताराचा तक्ता.	१२
	भाषावार माध्यमिक शाळांच्या संख्येचा तक्ता.	१३
	एकभाषी व बहुभाषी माध्यमाच्या माध्यमिक शाळा दर्शविणारा तक्ता.	१३
	अध्यापनाच्या प्रथम भाषेनुसार ग्रामीण शाळांचा तक्ता.	१६
	अध्यापनाच्या प्रथम भाषेनुसार शहरी शाळांचा तक्ता.	१७
दुसरे व तिसरे	सांगली जिल्हा नकाशा.	२५
	–	
चौथे	वर्गवार विद्यार्थ्यांचा भाषा अध्ययनाचा तक्ता.	५१
	प्रश्नावली क्र. १ आधारसामग्री संकलन तक्ता.	५७
	प्रश्नावली क्र. २ प्रमाणे गुण आधारसामग्री संकलन तक्ता.	६५
	प्रश्नावली क्र. ३ प्रमाणे गुण आधारसामग्री संकलन तक्ता.	७३
	छंद – आलेख.	

प्रकरण	शीर्षक	पृष्ठ क्रमांक
पाचवे	प्रश्नावली १ प्रमाणे भाषाकौशल्ये आधारसामग्री संकलन तक्ता.	७६
	प्रश्नावली २ प्रमाणे भाषाकौशल्ये आधारसामग्री संकलन तक्ता.	८२
सहावे	अध्यापकांची शैक्षणिक पात्रता दर्शविणारा तक्ता.	८६
	अध्यापकाचा कौटुंबिक दर्जा व जात दर्शविणारा तक्ता.	८८
	अध्यापकाचे वय व शाळेपासून रहाण्याचे अंतर दर्शविणारा तक्ता.	८९
	छंद आलेख	९०
	अध्यापकांचे छंद दर्शविणारा तक्ता.	९१
	अध्यापन वर्ग व अध्यापनानुभव तक्ता.	९३
	वैवाहिक दर्जा व शाळेला जाण्याचा प्रकार दर्शविणारा तक्ता.	९४
	" विद्यार्थ्यांविषयी जिव्हाळा " अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	९५
	" अध्यापन विषयाचे नियोजन " अध्यापक संख्या दाखविणारा तक्ता.	९७
	" प्रभावी व्यक्तिमत्व " अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	९८
	" संशोधनशीलता " अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	९९
	" वाङ्‌मयीन संस्कारक्षम मन " अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	१०३
	" आत्मविश्वासपूर्ण अध्यापन " अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	१०४

प्रकरण	शीर्षक	पृष्ठ क्रमांक
	" अध्यापन तंत्र ज्ञान " अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	१०६
	" बहुश्रुतता " अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	१०८
	" इतर अध्यापकांचे सहकार्य " अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	११०
	अभ्यासपूरक परीक्षा, नाट्यात्मकता, उद्दिष्ठानुरूप अध्यापन, अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	११२
	श्रवण, वाचन, अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	११६
	उच्चार, उपयोजन, अवलोकन, चिंतन, मनन अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	११८
	प्रकटीकरण, पाठांतर, अध्यापक संख्या दर्शविणारा तक्ता.	१२०
सातवे	गुण-प्रमाणक तक्ता. भाषाकौशल्ये प्रमाणक तक्ता.	132

परिशिष्ट यादी

अ.नं.	नाव	पृष्ठ क्रमांक
१)	गुण व भाषाकौशल्ये यांची प्रथम केलेली यादी.	१५५
२)	गुण व भाषाकौशल्ये यांची दुरूस्ती नंतरची यादी.	१५८
३)	मते अजमावलेल्या तज्ञांची यादी.	१६२
४)	प्रश्नावली क्र. १ चा नमुना.	१६३
५)	प्रश्नावली क्र. २ चा नमुना.	१६४
६)	प्रश्नावली क्र. ३ चा नमुना.	१६९
७)	माध्यमिक शाळांची तालुकावार यादी.	१७२
८)	संदर्भ सूची.	१७७